

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2240>

О. Меленко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

О. Стратій,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

АРГУМЕНТАЦІЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У сучасному світі з його процесами воєнно-політичного протистояння, глобального суперництва, наростання суспільно-економічної та політичної дистанції між країнами та суспільними верствами, карантинних засобів суспільної ізоляції дедалі більше виникає напруга в суспільствах у площині реалізації конституційних прав і свобод громадян, адже зміна конституційних положень та правового поля держав не встигає за зміною суспільних інтересів, суджень, переконань.

За останні 50 років в країнах Європи, зокрема і в Україні, із розвитком ідей гуманізму, демократизації та громадянського суспільства, в тому числі поширенням його інституційних форм (політичні партії та рухи, ЗМІ, Інтернет-майданчики, добровільні об'єднання громадян, профспілки, незалежні спілки адвокатів тощо), значення конституційного захисту прав людини суттєво змінилось. Так, усі ці ідеї були втілені в норми міжнародного права, а повага до прав та свобод людини стала основним принципом міжнародних відносин.

Прикро визнати той факт, що за 2020 рік кількість ухвалених рішень Конституційним Судом України в результаті розгляду конституційних звернень (скарг та подань) склала 21 одиницю, а кількість відмов у відкритті конституційного провадження від загальної кількості зареєстрованих звернень до КСУ (507 одиниць) склала 46 % (234 ухвали) [1, с. 75; 2; 3]. Тим більше, що тільки за 2020 рік кількість скарг до Європейського суду з прав людини від українців не лише зросла, а й склала 17 % (62 тис. справ) від загальної кількості справ [4].

Усе це свідчить про загальну зневіру в українському суспільстві до вітчизняної судової системи загалом та низький рівень процедури конституційного провадження зокрема (наприклад, якості інституту аргументації).

Така прикра статистика навіть не залишилася поза увагою самого Конституційного Суду України (КСУ). Так, у щорічній доповіді КСУ за 2020 рік серед проблем його розвитку

вказано проблему доступу особи до конституційного судочинства та необхідність «поліпшення процедури конституційного провадження» [3, с. 140].

Симптоматично, що ця проблема є не лише українською, оскільки з огляду на сучасні виклики і загрози (кліматичні, енергетичні, бактеріологічні тощо), в жодній із сучасних країн світу ситуацію із дотриманням прав і свобод людини не можна назвати благополучною. Подолати розрив між конституційно регламентованими правами і свободами людини і порядком їх реалізації на практиці залишається складним і актуальним завданням сьогодення.

Наразі проблематика правової аргументації в конституційному судочинстві представлена як у роботах зарубіжних (С. Белов, Д. Гевірцман, Р. Дахл, Т. Доннеллі, К. Каргін, Р. Паркер, Н. Персілі, А. Соболева, Г. Томсон та інші вчені), так і українських науковців (В. Кістяник, Ю. Кривицький, Л. Луць, М. Савенко, М. Савчин, О. Щербанюк, О. Юркевич тощо). Ці та інші автори висувують ряд фундаментальних проблем, що впливають на особливості розвитку та практичне застосування інституту аргументації в конституційно-правових процесах.

По-перше, розділилися думки вчених щодо способу конституційного будівництва (революційний, еволюційний), зважаючи на нормативну та описову доктрину конституціоналізму. З огляду на це, і застосовувана система аргументів в процесі реалізації конституційного процесу для кожного із способів інакша (перевага на боці нормативно-правового, політичного, громадського, інформаційного, культурно-традиційного чи економічного пулу аргументів у кожній організаційній моделі відрізняється) [5].

По-друге, у науковій літературі найбільший інтерес до проблеми конституційної аргументації спостерігається саме в аспекті загроз

та небезпек щодо практичної реалізації головної функції конституціоналізму – реалізації ідеї народного волевиявлення, втіленій у Конституції. Це пов'язано, по-перше, із централізованою моделлю судових систем більшості країн світу, де роль інтерпретатора конституційності правових норм відведена єдиному органу (конституційному суду, конституційній раді), а по-друге – із сильним впливом політичних аргументів (рішення, заходи, публічні виступи, наміри, цілі, плани президента, парламенту, уряду) на остаточне рішення інтерпретатора (суду).

По-третє, сучасними дослідниками під сумнів ставиться сама ефективність застосовуваних механізмів та інструментів аргументації конституційно-правових рішень, основним покликанням яких є необхідність узгодження між собою конфліктуючих правових норм і принципів [6]. Зокрема, ставиться питання, чи забезпечують сучасні механізми (балансування, пропорційності) та інструменти аргументації (види, джерела, процедури), застосовувані в Конституційному суді, ту саму раціональність винесеного рішення, його логічне обґрунтування і передбачуваність, а також необхідну визначеність дії конституційних норм і принципів. Так, практика прийнятих ухвал КСУ викликає певні непорозуміння в середовищі авторитетних вчених на предмет відсутності в них аргументів за відмови у відкритті конституційного провадження (наприклад, Ухвала КСУ від 13 червня 2018 р. № 19-у (I) / 2018) [1, с. 79; 7]. Нагадаємо, що з огляду на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що судові рішення передусім має дати відповіді на основні і важливі для сторін аргументи [8].

Метою статті є з'ясування особливостей реалізації інституту аргументації в конституційному судочинстві України та актуалізація проблем, що

стоять на заваді його ефективного функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій літературі можна чітко розмежувати дві протилежні думки за відношенням до способів конституційного будівництва та вищого джерела конституційної влади: описувальна (емпірична) доктрина конституціоналізму (спирається на аналіз реальної практики реалізації конституційного судочинства та регулювання суспільно-правової сфери конституційними нормами-принципами, генетичні зв'язки між історією конституційного розвитку і сучасним рівнем адаптації конституційного досвіду) та нормативна (популярна) доктрина конституціоналізму (висуває вимоги до самої конституції, ефективності її нормативних положень, розробляє механізми її забезпечення та втілення в життя, зосереджує увагу на нормативних, цільових і ціннісних аспектах конституції як такої) [9].

На думку прибічників описувальної доктрини конституціоналізму (таких як Р. Дахл, Н. Персілі, Б. Фрідмен, Д. Гевірцман та інші вчені), тобто широкої (необмеженої) судової участі в реалізації конституційних засад, судовий контроль «must go on». Вони вважають, що судовий «фільтр» конституційних норм має залишитись, оскільки тільки він може забезпечити в широкому сенсі роботу конституціоналізму в його реальному втіленні, але водночас, дивлячись на перманентні зловживання з боку судів, народ та його вибрані лідери мають бути готові до відстоювання своїх прав і свобод, навіть у грубий спосіб (звільнення суддів та «перепаккування» судових рад) [5; 10]. Так, зокрема ще в середині ХХ ст. американський вчений Р. Дахл на основі історичного аналізу довів, що «політичні погляди, що домінують у суді, ніколи надовго не розходяться з політичними поглядами, що домінують у парламенті». Іншими словами, на

практиці судова та законодавча гілки влади мають сильні мотиви та опортуністичні інтереси до конвергенції (злиття), що, як відомо, призводить до втрати громадських прав і свобод.

У зв'язку з цим, на думку представників названої доктрини, законодавство країни є важливим аргументом у конституційному процесі, але лише одним з-посеред інших доступних аргументів. Прибічники описувальної доктрини як обов'язковий аргумент у конституційному процесі висувають суспільну думку, оскільки цей аргумент сприяє просуванню демократичних цінностей [5, с. 77]. На думку, Т. Доннелла, щоб конституційний аргумент працював, інтерпретатору конституції (судам) необхідно використовувати один чи всі описані нижче засоби:

- текстовий гачок (конституційні норми-принципи);
- доктринальний гачок (вироблена процедурна, ідеологічна, методологічна практика прийняття рішень судом);
- зміна поглядів громадськості на світ (наприклад, ставлення населення до карантинних обмежень, утисків афроамериканців, емігрантів, одностатевих шлюбів тощо) [5, с. 93].

Суспільна думка має великий потенціал впливу на конституційного інтерпретатора (суд), який, зважаючи на це, може змінити конституційну доктрину, посилити чи змінити власні конституційні висновки.

Так, у своїй відомій праці «Доля конституціоналізму» Ф. Боббіт пише: «Суд чує аргументи, читає аргументи, і врешті повинен писати аргументи» [11, с. 6].

Прибічники популярної (нормативної) доктрини конституціоналізму (Л. Крамер, Р. Паркер, М. Тушнет та інші вчені) наголошують на небезпеці агресивного судового наступу на територію народного суверенітету і вважають, що тільки в народі, а не в суді, має бути вища влада над конституційним змістом [10; 12].

Відповідно, прибічниками популярної (нормативної) доктрини конституціоналізму в якості головного аргументу в конституційному процесі висувається воля народу, втілена у конституції країни, а джерелом аргументу – «буква закону».

В Україні в конституційному судочинстві використовується система аргументів сторін (учасник та залуче-

ний учасник конституційного провадження), яка законодавчо регламентована, а також доктринальна система аргументів, наведена в Каталозі юридичних позицій КСУ (науково-обґрунтованих положеннях та методологічних розробках авторитетних науковців та практиків з галузі права, зокрема суддів КСУ, попередніх рішеннях КСУ тощо) (табл. 1) [13].

Таблиця 1

Система аргументів у конституційному процесі України

Процесуальні документи	Суб'єкт звернення в КСУ	Види аргументів сторін
1	2	3
Конституційне подання	Президент, депутати ВРУ (від 45 чол.), ВР АРК, Верховний Суд, Омбудсмен	1. Конкретні положення Конституції, які потребують тлумачення КСУ, а також обґрунтовані підстави, що зумовили цю потребу (термінологічні розбіжності, неоднозначне формулювання положень). 2. Правовий акт чи конкретні його положення, а також обґрунтовані твердження щодо їх неконституційності (колізії між цим актом (положенням) та актами (положеннями) вітчизняного законодавства, перелік конституційних норм-принципів, які порушуються вказаним актом чи окремим його положенням, різні (протилежні, неоднозначні) рішення судів відносно правозастосування такого акту чи його положення, інші документи (роз'яснення вищих судових інстанцій, органів влади).
Конституційне звернення	Президент, ВРУ, КМУ, депутати ВРУ (від 45 чол.)	1. Міжнародний договір чи конкретні його положення, а також обґрунтовані твердження щодо їх неконституційності (колізії між вказаним міжнародним договором (положенням) та актами (положеннями) вітчизняного законодавства, перелік конституційних норм-принципів, які порушуються таким міжнародним договором чи окремим його положенням). 2. Перелік питань, що виносяться на всеукраїнський референдум, конституційність яких оскаржується (перелік конституційних норм-принципів, які порушуються цим переліком питань на референдум). 3. Супровідні документи процедури імпічменту та їх відповідність положенням конституції (висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії, висновок Верховного Суду щодо висунутих звинувачень Президенту, рішення ВРУ про звинувачення Президента, факти порушення процедури імпічменту). 4. Правовий акт Верховної Ради АРК чи конкретні його положення, а також обґрунтовані твердження щодо його невідповідності Конституції та законодавству України

Закінчення таблиці 1

1	2	3
		(колізії між цим актом (положенням) та актами (положеннями) вітчизняного законодавства, перелік конституційних норм-принципів, які порушуються таким актом чи окремим його положенням).
Конституційна скарга	Фізичні та юридичні особи (крім осіб публічного права)	1. Судове рішення по справі суб'єкта звернення, а також обґрунтовані твердження щодо невідповідності Конституції України закону України (положення), застосовуваного в судовому рішенні (конкретний закон (положення) та перелік конституційних норм-принципів, які порушуються цим законом чи окремим його положенням, кардинально різні (протилежні, неоднозначні) рішення судів щодо правозастосування даного закону чи його положення, інші документи (роз'яснення вищих судових інстанцій, органів влади, факти порушення процедури судочинства)).

Складено автором на основі джерел: [14–16]

До системи аргументів судді-доповідача КСУ, що в цілому впливають на зміст рішень КСУ, належать:

– Основний закон України (конституційні цінності);

– законодавство України, зокрема положення міжнародних правових актів, серед них – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;

– офіційна конституційна доктрина (юридичні позиції КСУ, попередні судові рішення КСУ, що містять конкретизацію конституційних цінностей, правові дефініції тощо) [17].

Джерелами цих аргументів можуть бути: максими права (категорійно-понятійний апарат, сутність, спрямованість, джерела, принципи та інститути права); «буква закону» (точне, формальне формулювання правової норми); раніше дане тлумачення (прецедент); намір законодавця; мета закону; найкращі наслідки; еволюція правової норми в процесі суспільних змін; положення та принципи права, теорії та концепції, розроблені авторитетними спеціалістами в галузі права; досвід міжнародних судів та зарубіжних конституційних судів у сфері прав і свобод людини; суспільні цінності (соціальні, політичні, економічні, екологічні, інформаційні

тощо); статистичні дані; соціальні теорії, зокрема погляди видатних філософів, політиків, економістів; здоровий глузд [18, с. 170; 19].

Із зазначеного переліку аргументів, використовуваних суддею Конституційного суду під час аргументації винесеного рішення (висновку), вихідними (визначальними) є конституційні цінності.

Конституційні цінності загалом трактують як закріплені конституцією норми і принципи [20, с. 57].

Основними конституційними принципами є такі: людської гідності; демократії; верховенства права; рівності та свободи; справедливості; заборони дискримінації; правової визначеності; законності; презумпції невинуватості; дотримання і гарантування базових (природних) прав людини (право особи на життя й вільний розвиток особистості тощо); індивідуального характеру відповідальності; відповідальності уряду; державного суверенітету; незворотності дії в часі законів тощо [20, с. 57].

Зазначену вище систему аргументів, використовуваних у конституційному судочинстві, пропонуємо втілити у понятті «конституційний аргумент», що дозволить істотним

чином кодифікувати, в тому числі спростити юридичну мову.

Враховуючи малочисельність та змістовну обмеженість наявних у правовій науці понять «конституційний аргумент» (Т. Донеллі, Н. Белоконь та інші вчені) [5, с. 78; 22], використовуючи принцип аналогії, родинно-видовий підхід побудови мережі понять, а також розгорнутий глибинний аналіз інституту юридичного аргументу, здійснений К.В. Каргіним [22], пропонуємо поняття «конституційний аргумент» тлумачити як висловлювання учасників конституційного провадження (сторін та суду), виражене за допомогою юридичної мови у вигляді судження чи умовиводу з метою підтвердження/спростування викладеного в конституційному зверненні кола проблем/спірних питань.

Судженнями, на яких базуються висловлювання учасників конституційного провадження, є юридичні факти та конституційні цінності, а умовиводами – судження, підкріплені законодавчими нормами та конституційною доктриною.

Проведений аналіз використуваних в Україні конституційних аргументів дає підстави підсумувати, що такий аргумент, як громадська думка (опитування) натепер не інституціоналізований. Зрозуміло, що процес добору конституційних аргументів є безперервним за своїм змістом, адже час від часу, з огляду на трансформацію моделі конституційного контролю, зміну парадигми конституціоналізму, виникатимуть нові сильні аргументи, тоді як сила старих конституційних аргументів згасатиме.

Висновки. Аналіз законодавства України та сучасних доктрин конституціоналізму в сфері аргументації дав змогу виявити чимало проблем організаційного, інструментального та інституційного характеру, які безпосередньо впливають на ефективність реалізації інституту аргумен-

тування в конституційно-правових процесах України. Серед них:

– потребує ревізії конституційна юриспруденція, актуальність перегляду якої підтверджує лавиноподібне звернення українців до ЄСПЛ в останні роки, адже саме вона повинна стояти на сторожі забезпечення ефективного/дієвого захисту прав і свобод людини, зокрема це стосується перегляду законодавчих положень в аспекті ліквідації «нульової толерантності» КСУ щодо недолік конституційної скарги;

– відсутність можливості для громадян України щодо прямого (необмеженого умовами попереднього проходження всіх можливих судових інстанцій в країні) звернення до КСУ із конституційною скаргою, що не ув'язується із положенням ст. 13 Конвенції про захист прав людини, в якому втілено ідею ефективності (перевага витрат над втратами) [23];

– у громадян України передбачена можливість оскаржити в КСУ закони України (їх окремі норми), тоді як оскарження нормативно-правових актів органів державної влади законодавчо не прописане;

– суди загальної юрисдикції України, на відміну від більшості країн-учасниць Венеціанської Комісії [24, с. 127], не володіють достатніми інструментами щодо оскарження неконституційних правових норм, що ускладнює для населення України процес опосередкованого індивідуального доступу до захисту своїх конституційних прав і свобод (так, на жаль, нині право на звернення судів загальної юрисдикції до КСУ (через інструмент звернення до Верховного Суду з клопотанням про внесення конституційного подання) вже не передбачено законодавством України; зокрема, в 2017 році ліквідовано ст. 83 Закону України «Про Конституційний Суд України», в якій було відображено, по-перше, зупинення провадження у справі загальним судом за виникнення спору щодо кон-

ституційності тієї чи іншої правової норми, а по-друге – невідкладне відкриття конституційного провадження за виникнення сумнівів щодо конституційності правової норми та передача справи від звичайного суду до КСУ; такий інструмент як забезпечувальний наказ, що видається Великою палатою у виняткових випадках, не слугує імунітетом від вироку попередньої судової інстанції, який слід виконати, навіть якщо потім КСУ ухвалить позитивне рішення у справі;

– у населення відсутні ефективні інструменти та важелі громадського нагляду над діяльністю КСУ (наприклад, від 2014 р. Указом новообраного Президента України було ліквідовано Конституційну Асамблею; органи місцевого самоврядування з 2017 р. вже не володіють правом на конституційне подання до КСУ);

– у юридичному полі не визначено дієві та практично доступні механізми та важелі укріплення народного суверенітету та реалізації народного волевиявлення на постійній основі в умовах швидкої мінливості всіх суспільно-політичних процесів та великої кількості загроз та небезпек, притаманних сучасному етапу прогресу людства, зокрема, через використання аргументу суспільної думки;

– в процесі аргументації не беруться до уваги регіональні та локальні особливості історико-юридичних, культурних, релігійних та поведінкових паттернів тощо.

Зазначені проблеми загалом зумовили сьогодні низький рівень довіри громадян до роботи КСУ в аспекті того, що їхні права та свободи будуть належним чином захищені (лише 3 % вітчизняних респондентів у 2019 р. довіряли інституту конституційної скарги) [2, с. 40].

Вважаємо, що головним недоліком сучасного механізму аргументації в конституційному процесі України є слабкий громадський контроль. Погоджуємось із думкою Р. Прімуса стосовно того, що сильний громад-

ський нагляд є необхідною умовою правильної відповіді на «конституційне питання», як в аспекті її структури, так і змісту, прецедентів, історії тощо [25].

Подальші напрямки дослідження вказаної проблеми вбачаються у пошуку дієвих механізмів та інструментів громадського нагляду за діяльністю КСУ, особливо в сфері конституційного судочинства, формування незалежних колегій суддів та експертів (вітчизняних, зарубіжних) з оцінки якості прийнятих рішень КСУ, масштабу врахування вичерпної кількості аргументів та надання розширеної обґрунтованої відповіді крізь призму застосування сценарного підходу.

У статті проаналізовано сучасні доктрини конституціоналізму з точки зору місця та ролі інституту аргументації в конституційно-правових процесах. Зокрема, погляди представників дескриптивної доктрини конституціоналізму наголошують на важливості застосування в процесах конституційного судочинства такого аргументу, як громадська думка. Зазначений аргумент дозволяє мінімізувати негативний вплив політичного фактору на процес прийняття рішень офіційними інтерпретаторами конституції (судами). Протилежної думки дотримуються прибічники нормативної доктрини конституціоналізму, адже громадська думка через численні фактори (низька правова культура, заангажованість ЗМІ та різноманітних соціологічних інституцій тощо) нездатна повною мірою відобразити інтереси всього суспільства. Основним способом узгодження конституційних норм із потребами суспільства представники нормативної доктрини вбачають у зміні змісту самої конституції. Роль офіційних інтерпретаторів конституції у цьому випадку

зводиться лише до чіткого дотримання «букви закону». У статті наведено систему аргументів, використуваних у процесі конституційного судочинства України, з чого зроблено висновок, що такий аргумент, як громадська думка, проповідуваний концептами дескриптивної доктрини конституціоналізму, не застосовується. У роботі запропоноване авторське тлумачення терміну «конституційний аргумент», який трактується як висловлювання учасників конституційного провадження (сторін та суду), виражене за допомогою юридичної мови у вигляді судження чи умовиводу з метою підтвердження/спростування викладеного в конституційному зверненні кола проблем/спірних питань. Водночас судженнями, на яких базуються висловлювання учасників конституційного провадження, є юридичні факти та конституційні цінності, а умовиводами – судження, підкріплені законодавчими нормами та конституційною доктриною. Аналіз законодавства України та сучасних доктрин конституціоналізму в сфері аргументації дав змогу виявити чимало проблем організаційного, інструментального та інституційного характеру, які безпосередньо впливають на ефективність реалізації інституту аргументування в конституційно-правових актах України.

Ключові слова: конституційний аргумент, конституціоналізм, громадський контроль, конституційні цінності, джерела конституційного аргументу.

Melenko O., Stratiy O.
Argumentation in constitutional judiciary: principles and problems of implementation in Ukraine

In the article modern doctrines of constitutionalism in terms of the place and role of the institute

of argumentation in constitutional processes are being analyzed. In particular, the views of the representatives of the descriptive doctrine of constitutionalism emphasize the importance of using such an argument as public opinion in the processes of constitutional justice. This argument can minimize the negative impact of the political factor on the decision-making process of official interpreters of the constitution (courts). Proponents of the normative doctrine of constitutionalism hold the opposite view, because public opinion due to many factors (low legal culture, opportunism of the media and various sociological institutions, etc.), is not able to fully reflect the interests of society as a whole. Members of normative doctrine see the change in the content of the constitution itself as the main way to bring constitutional norms to the needs of society. The role of the official interpreters of the constitution in this case is limited to strictly following the "letter of the law". The article presents a system of arguments used in the process of constitutional justice of Ukraine, from which it is concluded that such an argument as public opinion, preached by adherents of the descriptive doctrine of constitutionalism, is not used. The article proposes the author's interpretation of the term "constitutional argument", which means the statement of the participants in the constitutional proceedings (parties and court), expressed in legal language in the form of judgment or inference, in order to confirm / refute the range of problems / disputes. At the same time, the judgments on which the statements of the participants in the constitutional proceedings are based are legal facts and constitutional values, and the conclusions are judgments supported by legislative norms and

constitutional doctrine. Analysis of Ukrainian legislation and modern doctrines of constitutionalism in the field of argumentation, revealed many problems of organizational, instrumental and institutional nature, which directly affect the effectiveness of the institution of argumentation in the constitutional acts of Ukraine.

Key words: constitutional argument, constitutionalism, public control, constitutional values, sources of constitutional argument.

Література

1. Савчин М. Careless Whisper Конституційного Суду України та конституційні цілі. Український часопис конституційного права. 2020. № 4. С. 72–89.
2. Звіт з моніторингу діяльності Конституційного Суду України щодо розгляду конституційних скарг / Програма USAID. URL: <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zvit-z-monitoringu-diyalnosti-Konstitutsijnogo-Sudu-shhodo-rozglyadu-konstitutsijnih-skarg.pdf>
3. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України 2020 / Затверджено постановою Конституційного Суду України від 29 червня 2021 р. № 4-п/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/dopovid_2020.pdf
4. Щорічний Звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2020 році / Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/zviti-pro-rezultati-diyalnosti-upovnovaženogo-u-spravah-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>
5. Donnelly T. Popular Constitutional Argument. *Vanderbilt Law Review*. 2020. № 1(73). P. 73–149.
6. Белов С.А. Рациональность судебной балансировки конституционных ценностей с помощью теста на пропорциональность. *Петербургский юрист*. 2016. № 1. С. 63–75.
7. Ухвала Першого Сенату Конституційного Суду України від 13 червня 2018 р. № 19-у (I) / 2018 (справа №3-40/2018 (2817/17)). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/19-u_2018.pdf
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Кравець И.А. Глобальный и отечественный конституционализм в условиях формирования интеграционного права: конституционная телеология, футуризм и структура современных конституций. *Право и политика*. 2019. № 10. С. 1–23.
10. Kramer L. *The People Themselves: Popular Constitutionalism and Judicial Review* / By Larry D. Kramer. New York, 2004. 363 p.
11. Bobbitt Ph. *Constitutional Fate: Theory of the Constitution* / By Philip Bobbitt. New York, 1982. 285 p.
12. Tushnet M. *Taking the Constitution Away from the Courts* / By Mark Tushnet. Princeton, 1999. 243 p.
13. Каталог юридичних позицій КСУ / Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/zagolovok/katalog-yurydychnyh-rozyciyu>
14. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
15. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. №1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
16. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : закон України від 23 грудня 1997 р. №776/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
17. Жалімас Д. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значущість, головні принципи розвитку. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1–2. С. 267–280.
18. Аргументация в праве и морали : коллективная монография / А.К. Соболева и др. Санкт-Петербург, 2018. 521 с.
19. Пархоменко П. Сучасні тенденції в написанні судових рішень: данина моді чи необхідність. *Закон і бізнес*. 2020. № 36(1490). URL: https://zib.com.ua/ua/144332-suchasni-tendencii-v-napisanni-sudovih-rishen-danina_modi_ch.html

20. Грищук О.В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти : монографія. Видання 2-ге. Київ, 2020. 530 с.

21. Белоконь Н.В. Языковые особенности аргументации в решениях Конституционного Суда Российской Федерации. *Юридическая техника*. 2013. № 7 (ч. 1). С. 78–82.

22. Каргин К. В. Юридический довод. *Государство и право*. 2020. № 6. С. 43–53.

23. Dannemann G. *Constitutional Complaints: The European Perspective. The International and Comparative Law Quarterly*. 1994. № 1 (Vol. 43), No. 1. P. 142–153.

24. Исследование о прямом доступе к конституционному правосудию / Венецианская комиссия. 2011. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2010\)039rev-rus](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2010)039rev-rus)

25. Про Конституційний Суд України : Закон України (втратив чинність від 3 серпня 2017 р. на підставі Закону України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII). База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80#n398>

26. Primus R.A. *Double-Consciousness in Constitutional Adjudication. Review of Constitutional Studies*. 2007. № 1 (Vol. 13). P. 1–20.

